

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK 070:32:94(497.523Varaždin)"1914/1918"
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

JELENA BLAŽI
Sveučilište Sjever
jeblazi@unin.hr

Primljeno: 01. 09. 2025.
Prihvaćeno: 19. 11. 2025.

DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mnlnqgcpdky>

VARAŽDINSKO NOVINSTVO I PRVI SVJETSKI RAT: LOKALNI TISAK KAO ORUĐE PROPAGANDE I POLITIČKE BORBE (1914. - 1918.)

Rad analizira kako su varaždinski listovi *Naše pravice* i *Hrvatsko pravo* u trima ratnim fazama (1914., 1916., 1918.) uokvirivali vijesti i mobilizirali lokalnu javnost. Primjenom kvalitativne analize sadržaja s kodnom knjigom (osam kategorija) i deskriptivnog kvantificiranja (učestalosti po 1000 riječi, udjeli žanrova, vizuali) pokazujemo pomak od euforičnog lojalizma i glorifikacije (1914.), preko normalizacije "svakodnevice rata" (1916.), do pesimistične i fiskalno mobilizacijske propagande (ratni zajmovi, 1918.). Doprinos rada jest empirijski uvid u funkcije lokalnog tiska pod cenzurom te metodološki predložak replikabilne analize.

Ključne riječi: Varaždin; Prvi svjetski rat; novine; propaganda; cenzura.

1. UVOD

Prvi svjetski rat bio je ključno razdoblje za europske i hrvatske medije, uključujući i lokalni tisak u Varaždinu, koji je, kao dio Austro-Ugarske Monarhije, značajno pridonio oblikovanju javnog mnijenja, ali i promicao državnu ratnu propagandu. Suspenzijom Zakona o tisku uvedena je cenzura, a problemi poput nedostatka papira dodatno su otežavali rad redakcija. Obavljajući svoju informativnu ulogu tijekom rata, novine su postale ključan medij političkog i kulturnog utjecaja. Varaždinske novine nisu samo prenosile informacije, nego su i oblikovale narativ rata te odražavale lokalne društvene napetosti proizašle iz različitih političkih orijentacija.

2. ISTRAŽIVAČKA PITANJA I METODE ISTRAŽIVANJA

Ovaj rad istražuje ulogu varaždinskog tiska u tri ključne ratne faze (1914., 1916., 1918.), usredotočujući se na tri istraživačka pitanja:

RQ1: Koji propagandni okviri i retoričke strategije dominiraju u pojedinim fazama rata?

RQ2: Kako se mijenja žanrovska struktura (vijesti, uvodnici, proglosti, podlistici, ilustracije)?

RQ3: U kojoj se mjeri lokalni identitet i "svakodnevnica rata" probijaju kroz državnu retoriku?

Hrvatska historiografija o povijesti novinstva u razdoblju Prvoga svjetskoga rata polazi od nacionalnih sinteza i pregleda razvoja tiska u 20. stoljeću. Djela Josipa Horvata¹ i Božidara Novaka² pružaju nužan okvir geneze i funkcija novinstva, ali manje obuhvaćaju specifične obrasce lokalnih tiskovina u ratnim okolnostima. Unutar šireg društveno-političkog pregleda 20. stoljeća, Goldstein³ daje kontekst transformacija hrvatskog društva i institucija, odnosno društveno-politički kontekst. Sustavne analize lokalnih novinskih korpusa iz ratnih godina, s eksplicitnom metodom i mjerama, ipak su rjeđe. Iznimku predstavlja Jurić,⁴ koja iz povijesnih novina rekonstruira socijalnu sliku Zagreba od 1914. do 1918. godine. Treba navesti i zbornik radova HAZU-a, *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu (1914. – 1918.)*, koji opisuje događaje na području Varaždina i sjeverozapadne Hrvatske prije, tijekom i nakon Prvoga svjetskoga rata.⁵ Treba navesti i rad Vesne Vlašić, *Prvi svjetski rat kroz novinske članke Glasnika županije požeške*,⁶ koji analizira sadržaj tog lista s fokusom na vrijeme od 1914. do 1918. Autorica Veronika Završki, u radu *1914. godina u Osijeku u novinama Narodna/Hrvatska obrana i Slavonische Presse* prikazuje osječku svakodnevicu 1914. godine kroz lokalne listove.⁷ Zanimljiv je i rad Barbare Đurasović, *Cenzura u dubrovačkim političkim novinama (1891. – 1918.)*, koji se bavi novinama na dubrovačkom području u gotovo istom razdoblju promatranja.⁸

¹ Josip HORVAT, *Povijest novinarstva Hrvatske* (2. izdanje), Golden Marketing, 2003.

² Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*, Golden Marketing, 2005.

³ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008.*, Zagreb, Novi Liber, 2008.

⁴ Mirjana JURIĆ, Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti, *Libellarium*, II,2 (2009): 121–144. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/100184>

⁵ Stjepan DAMJANOVIĆ, Vladimir HUZJAN, (ur.), *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu 1914. – 1918.*, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti Zavod za znanstveni rad u Varaždinu, Zagreb – Varaždin, 2014.

⁶ Vesna VLAŠIĆ, "Prvi svjetski rat kroz novinske članke Glasnika županije požeške". *Scrinia Slavonica*, 15(1), 2015., 237–262.

⁷ Veronika ZAVRŠKI, "1914. godina u Osijeku u novinama *Narodna/Hrvatska obrana i Slavonische Presse*". U M. Grgić (ur.), *Europski realiteti – Moć* (str. 481–492). Filozofski fakultet Osijek, 2023., <https://doi.org/10.59014/XBLZ1208>

U habsburškom kontekstu, novinstvo i propaganda tijekom Velikog rata obilježeni su napetošću između državnih (vojnih i civilnih) mehanizama nadzora informacija i pluralnih, često divergentnih lokalnih javnosti. Pregledne sinteze pokazuju kako je uloga tiska u mobilizaciji i održavanju morala bila postupno prepoznata i institucionalno kanalizirana, ali i ograničena raznovrsnošću potreba i očekivanja civilnog stanovništva.⁹ Istodobno, istraživanja "pozadine" (engl. *home front*) naglašavaju discipliniranje informacija, cenzuru i svakodnevne prakse prilagodbe rata, što prodire u novinske retorike i žanrovske obrasce.¹⁰ Ovaj rad ispunjava prazninu između nacionalnih sinteza i rijetkih lokalnih analiza, koristeći teoriju okvira¹¹ (engl. *framing*) i procese poravnanja okvira s publikom.¹² Primjenjuje se kvalitativna analiza sadržaja na korpus arhivskih primjeraka tiskovina *Hrvatsko pravo* i *Naše pravice* iz 1914., 1916. i 1918., odnosno s početka, sredine i kraja Prvoga svjetskoga rata. Primjerci su dostupni u Državnom arhivu u Varaždinu i u digitaliziranom obliku zahvaljujući projektu Gradske knjižnice i čitaonice "Metel Ožegović" Varaždin. Analiza koristi kodnu knjigu s definiranim okvirima. Standardizirane metrike uključuju učestalost kodova na 1000 riječi, udio žanrova (vijesti, uvodnici, proglašenja, podlistici, ilustracije) po fazama rata, broj i vrstu vizuala te duljinu uvodnika. Metrike se temelje na radovima Krippendorffa i Neuendorfa¹³ kako bi se osigurala replikabilnost i usporedivost. Rad empirijski opisuje propagandne okvire, žanrovske promjene i odraz lokalnog identiteta u varaždinskom tisku, nudeći metodološki predložak (kodna knjiga i metrike) za daljnje analize sjeverozapadne Hrvatske, čime se varaždinski slučaj smješta u širi habsburški komunikacijsko-propagandni kontekst.¹⁴ U razdoblju od 1914. do 1918. izlazile su u Varaždinu samo dvije novine: *Naše pravice* i *Hrvatsko pravo*. List *Naše pravice* (1904.–1914.) bio je glasilo Hrvatske ujedinjene samostalne stranke, oporbno orijentiran. Prestao je izlaziti u kolovozu 1914., s izbijanjem rata. Glavni urednici bili su: dr. Stjepan Kralj,

⁸ Barbara ĐURASOVIĆ, *Cenzura u dubrovačkim političkim novinama (1891. – 1918.)*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2024.

⁹ Mark CORNWALL, *Propaganda and the home front in the Austro-Hungarian Empire during the First World War*, In T. Paddock (Ed.), *World War I and propaganda* (pp. 147–167), Brill, 2019.

¹⁰ Maureen HEALY, *Vienna and the fall of the Habsburg Empire: Total war and everyday life in World War I*, Cambridge University Press, 2004.

¹¹ Robert M. ENTMAN, *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*. *Journal of Communication*, 43(4), 51–58, 1993., <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>

¹² Robert D. BENFORD i D. A. SNOW, "Framing processes and social movements: An overview and assessment." *Annual Review of Sociology*, 26(1), 2000., 611–639, <<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>>

¹³ Klaus KRIPPENDORFF, *Content analysis: An introduction to its methodology (4th ed.)*. SAGE Publications, 2018.; Kimberly A. NEUENDORF, *The content analysis guidebook (2nd ed.)*. SAGE Publications, 2017.

¹⁴ Mark CORNWALL, *The undermining of Austria-Hungary: The battle for hearts and minds*. Macmillan, 2000.

Hinko Krizman i Vjekoslav Nemeć. *Hrvatsko pravo* (1914. – 1918.) bio je tjednik *Stranke prava*, koji odražava ideološku i ilustrativnu komponentu ratnog novinarstva. Intenzivno je izvještavao o bojišnicama i koristio ilustracije, što je u to vrijeme bio izuzetak. Urednici su bili: Mihovil Danko i Srećko Gruber. Uzeta su tri broja lista *Naše pravice* od početka rata i devet brojeva lista *Hrvatsko pravo*, odabranih iz početne (1914.), srednje (1916.) i završne (1918.) faze rata. Fokus je stavljen na tematsku strukturu tekstova, retoričke obrasce i strategije reprezentacije neprijatelja, vojske, domaćeg stanovništva i života na bojištu. Uz primarne izvore korišteni su i sekundarni izvori, osobito radovi o medijima i propagandi u srednjoj Europi s ciljem opisa povijesnog konteksta tog razdoblja.

Tablica 1: Korpus analiziranih novina

List	Broj	Datum	Dominantne teme/okviri
<i>Naše pravice</i>	31	30. srpnja 1914.	Manifest, lojalizam, mobilizacija
<i>Naše pravice</i>	32	6. kolovoza 1914.	“Svjetski rat”, rubrike bojišta
<i>Naše pravice</i>	33	13. kolovoza 1914.	Totalizacija propagande
<i>Hrvatsko pravo</i>	6	4. kolovoza 1914.	Carski manifest, lojalizam
<i>Hrvatsko pravo</i>	7	8. kolovoza 1914.	Rane ratne rubrike
<i>Hrvatsko pravo</i>	8	15. kolovoza 1914.	Glorifikacija uspjeha
<i>Hrvatsko pravo</i>	20	13. svibnja 1916.	Normalizacija izvještavanja
<i>Hrvatsko pravo</i>	21	20. svibnja 1916.	Svakodnevica rata
<i>Hrvatsko pravo</i>	22	27. svibnja 1916.	Humanitarne teme
<i>Hrvatsko pravo</i>	22	1. srpnja 1918.	Ratni zajam – najave
<i>Hrvatsko pravo</i>	24	15. srpnja 1918.	Ratni zajam – uvjeti
<i>Hrvatsko pravo</i>	25	22. srpnja 1918.	Ofenzive, Piave; završnica

Za potrebe analize ratnog diskursa u listovima *Hrvatsko pravo* i *Naše pravice* izrađena je kodna stranica koja je poslužila kao instrument za kategorizaciju tekstualnih pojava. Kodna stranica temelji se na kombinaciji teorijskih modela propagande¹⁵ i specifičnih jezično–retoričkih obrazaca uočljivih u austrougarskom tisku tijekom Prvoga svjetskoga rata. Za svaki kod definirani su indikatori (ključne riječi i fraze) koji olakšavaju prepoznavanje, kao i uvjeti uključivanja i isključivanja. Primjerice, kod "glorifikacija" uključivao je tekstove s naglašenim evaluativnim i heroizirajućim opisima, dok se neutralno izvještavanje bez evaluativa isključivalo iz tog koda.

¹⁵ David WELCH, *Propaganda, Power and Persuasion: From World War I to Wikileaks*. I. B. Tauris, 2014.; John HORNE, *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*. Cambridge University Press, 1997.

Tako je kodna stranica omogućila sustavnu i transparentnu klasifikaciju diskurzivnih obrazaca, a rezultati kvantitativne analize pokazali su njihovu dinamiku tijekom pojedine godine i konteksta. Kodovi su koncipirani tako da obuhvate najčešće propagandne okvire i retoričke strategije koje se pojavljuju u novinskim tekstovima:

Šifra	Naziv koda	Definicija
K1	Glorifikacija	Veličanje vlastitih snaga i pobjeda
K2	Demonizacija	Moralna/rasna/"civilizacijska" degradacija protivnika
K3	Lojalizam/dinastija	Pozivi na vjernost caru/Monarhiji, jedinstvo
K4	Ekonomska propaganda	Državni zajmovi, fiskalna mobilizacija
K5	Religijski leksik	Sakralna/metafizička opravdanja
K6	Cenzura/represija	Objave zabrana, prijeki sud, kazne
K7	Svakodnevnica rata	Lokalne akcije, ranjenici, logistika

3. ANALIZA SADRŽAJA NOVINA NAŠE PRAVICE I HRVATSKO PRAVO

Za analizu sadržaja uzeta su izdanja novina na početku, u sredini i na kraju Prvoga svjetskoga rata. S obzirom na to da su novine *Naše pravice* bile zabranjene, analizirana su samo tri zadnja broja iz 1914. godine. Taj tjednik izlazio je od 1904. do 1914. godine, a ratna propaganda utjecala je na promjenu diskursa i tona novina.

Dnevne vesti.

Zabrana listova. Banskom naredbom zabranjeno je dalje izlaženje i razširivanje povremenog tiskopisa „Hrvatski Narod“ u Zagrebu, te „Naše Pravice“ u Varaždinu, oba s razloga, što se sadržajem tih listova ugrožavaju interesi ratovanja (javni red, državni interesi). Banskom naredbom zabranjeno je i razširivanje časopisa „Novi Hrvat“, koji izlazi u New-Yorku, te časopisa „Balkanski Sviet“ (Balkan World), koji izlazi u Chikagu.

Fotografija 1. Vijest o zabrani lista *Naše pravice* u Varaždinu; Izvor: Jutarnji list (Zagreb, br.753.), 19. kolovoza 1914., str. 5.

Fotografija 2. Naslovnica tjednika *Naše pravice* br. 31., od 30. srpnja 1914. godine

3.1. NAŠE PRAVICE

3.1.1 NAŠE PRAVICE BROJ 31., 30. SRPNJA 1914.

Broj 31. tjednika *Naše pravice*, objavljen neposredno nakon austrougarskog ultimativnog zahtjeva Srbiji i pred sam početak Prvog svjetskoga rata, predstavlja iznimno vrijedan izvor za proučavanje ideološke mobilizacije i retorike lojalnosti prema Monarhiji u hrvatskom tisku. Uvodni tekst nosi snažno političko-vojno opravdanje ratne politike Austro-Ugarske. Novina bezrezervno podupire carski ultimatum Srbiji, prikazujući ga kao opravdan odgovor na "zločinačku i terorističku propagandu" te ističe pravo Monarhije na sigurnost svojih jugoistočnih granica. Pritom se koristi vojničkim metaforama i retorikom sudbinske odlučnosti, čime se čitatelj poziva na poistovjećivanje s carskom perspektivom. Objava prijekog suda

na teritoriju Hrvatske i Slavonije dodatno ukazuje na militarizaciju javnog prostora i suspenziju građanskih prava. Tekst upozorava na smrtnu kaznu za bunt, razbojstvo i palež, čime se implicira rast unutarnje nesigurnosti i anticipacija društvene destabilizacije. Time novina djeluje i kao medij prijenosa autoritarne kontrole vlasti, pod plaštem zaštite reda i poretka. Sadržaj broja kombinira političke uvodnike, službene proglase i literarne dodatke, čime zadržava hibridni karakter novina toga vremena: istodobno informativan, edukativan i kulturno-identitetski. Novinarski stil je retorički snažan, sklon moraliziranju i historizaciji aktualnih događaja. Broj 31. lista *Naše pravice* svjedoči o transformaciji lokalnog tiska u političko-propagandno sredstvo, koje unutar ratnog konteksta artikulira ideje lojalnosti, opasnosti i kulturnog identiteta. Iako nominalno opozicijsko glasilo (povezano s Hrvatsko-srpskom koalicijom), ovaj broj se jasno priklanja vladinoj liniji, što upućuje na duboki pritisak toga trenutka te nužnost (ili oportunitet) jedinstva pred nadolazećim ratnim vihorom.

3.1.2. NAŠE PRAVICE BROJ 32., 6. KOLOVOZA 1914.

Naslov članka "Svjetski rat" već u uvodnom dijelu signalizira pomak u interpretativnom okviru diskursa. Dok se prethodni broj (br. 31) još uvijek fokusira na bilateralni sukob između Austro-Ugarske Monarhije i Kraljevine Srbije, broj 32. proširuje analitički horizont tematiziranjem eskalacije sukoba na Njemačku, Rusiju, Francusku i ostale europske sile, čime se potvrđuje transformacija lokalnog sukoba u globalni ratni fenomen. Čitatelju se pruža kronološki niz događaja: od ruske mobilizacije i njemačkog ultimatum, do ulaska Francuske i vojnog djelovanja u poaničnim zonama. Time *Naše pravice* potvrđuju svoju funkciju kao informativni organ s međunarodnom orijentacijom, ali i kao sugovornik političke lojalnosti.

U tekstu se ističe potreba da se građani na "domaćoj bojišnici" aktivno angažiraju – kroz pomoć obiteljima vojnika, skrb o ranjenicima i širenje osjećaja dužnosti. Time se list pozicionira i kao mobilizator civilnog morala u ratu koji se širi na sve sfere života, ne samo na bojišnice. Koristi se snažna metaforika i emocionalni ton, a sve to doprinosi oblikovanju narativa o neizbježnosti i pravdi "naše strane". Broj 32. lista *Naše pravice* odražava naglu transformaciju lokalnog tiska u organ imperijalne ratne komunikacije. List više ne funkcionira primarno kao opozicijski forum, već kao integrirani dio mobilizacijskog aparata Austro-Ugarske. Dok prvi dio broja objašnjava geopolitičke događaje, drugi djeluje kao normativna platforma te poziva na lojalnost, samoprijegor i otpor "neprijateljima civilizacije". Ovaj broj jasno ilustrira kako lokalni medij može preuzeti funkciju ideološkog posrednika u uvjetima globalne krize.

Fotografija 3. Naslovnica tjednika *Naše pravice* br. 32., od 6. kolovoza 1914.

Fotografija 4. Naslovnica tjednika Naše pravice br. 33., od 13. kolovoza 1914.

3.1.3. NAŠE PRAVICE BROJ 33., 13. KOLOVOZA 1914.

Broj 33. započinje dramatičnim prikazom globalne ratne mobilizacije: "Sva je Europa u plamenu...", uz geografski opis ratnih zona "od Atlantskog oceana do azijskih pustara". Time se jasno napušta lokalna, pa čak i regionalna perspektiva. List djeluje kao medij tumačenja svjetskog poretka, dajući čitateljima dojam da su dio globalnog, sudbonosnog sukoba civilizacija. Naglašava se da čak i formalno neutralne sile, poput Italije i Turske, neće moći izbjeći uključivanje u rat, implicirajući neizbježnost i moralnu nužnost zauzimanja strane. Takav ton potvrđuje proautro-njemačka orijentacija teksta. Stil je ponovno visoko retoričan, ali u ovom broju prelazi u fazu sustavnijeg ratnog izvještavanja. Postoji jasna segmentacija prema bojištima – belgijsko, francusko, rusko, srpsko, crnogorsko – što listu daje karakter kvazisluzbenog biltena. Upotrebljava se jezik odobravanja, dok se gubici opisuju

kao "znatni", ali bez dramatiziranja. Retorika ovog broja sve više podsjeća na ono što će u modernim komunikacijama postati poznato kao totalna propaganda. Uz izvješća s bojišta, tekstovi oblikuju i moralni okvir čitatelju: tko su "naši", tko su "barbari", tko "prijeti civilizaciji", a tko je njezin branitelj. Broj 33 lista *Naše pravice* prikazuje daljnju evoluciju lista u prošireni medij političkog orijentiranja i izvještajne legitimacije rata. Njegova struktura, rječnik i geopolitička interpretacija čine ga dijelom onoga što bi se moglo nazvati *austrougarskim ratnim novinarstvom* – s naglaskom na lojalnost, red, disciplinu, vojni uspjeh i ekonomsko opravdanje rata. Brojevi 31. – 33. lista *Naše pravice* pokazuju kako se lokalni hrvatski tisak prilagodio ratnoj situaciji kroz proces transformacije od opozicijskog glasa u ratni bilten lojalnosti. Informativna struktura, jezična retorika i moralno-političke poruke pokazuju sintezu mobilizacije, propagande te konstruiranja nacionalne i imperijalne pripadnosti. Ti tekstovi predstavljaju vrijedan povijesni dokument o dinamici novinarstva u prijelomnim trenucima europske povijesti.

3.2. HRVATSKO PRAVO

Tjednik *Hrvatsko pravo* izlazio je od 1914. do 1918. godine. S obzirom na to da je list izlazio tijekom cijelog razdoblja Prvoga svjetskoga rata, analizirana su izdanja iz tri razdoblja: početka, sredine i završne faze rata. Odabirom po tri broja iz svakog segmenta omogućeno je praćenje promjena u ratnoj retorici lista, čime se nastoji identificirati obrasce diskurzivnih transformacija u odnosu na razvoj ratnih okolnosti.

3.2.1. HRVATSKO PRAVO - POČETAK RATA

3.2.1.1. HRVATSKO PRAVO BROJEVI 6., 7., 8., 1914.

Tjednik *Hrvatsko pravo* u prvim ratnim brojevima (6. – 8., kolovoz 1914.) transformira se iz pravaškog političkog glasila u medij imperijalne lojalnosti i ratne mobilizacije, prihvaćajući retoriku Monarhije bez zadržke i afirmirajući njezinu vojnu i moralnu legitimnost. Već u 6. broju, koji gotovo u cijelosti objavljuje *Ratni manifest cara Franje Josipa*, list se jasno pozicionira kao kanal carske poruke, bez dodatnih komentara ili kritičkog odmaka. Ovim činom uspostavlja se obrazac političke subordinacije novinarstva prema državnom narativu. Sljedeći brojevi (7. i 8.) pokazuju visok stupanj militarizacije jezika, s posebnim naglaskom na hrabrost "naših junaka", uspostavljaju kult povijesne vjernosti hrvatskoga naroda prema Habsburškoj Monarhiji, provode demonizaciju Srbije kroz diskurs o "nekulturi", "rovarenju" i

"grkoistočnom nacionalizmu", afirmiraju njemačke uspjehe i tehnološku nadmoći kao jamstvo konačne pobjede Saveznika te koriste dehumanizaciju neprijatelja i slavljenje civilizacijske misije Austro-Ugarske. Osim toga, list djeluje i kao kvazisljučbeni informator sa segmentiranim izvještajima s bojišnice i prikazima međunarodnih odnosa, čime čitatelj stječe osjećaj uključenosti u "veliku povijest". Međutim, ta se informacija uvijek filtrira kroz unaprijed postavljen moralno-politički okvir. Zato *Hrvatsko pravo* u ranim tjednima rata ne djeluje kao klasičan tjednik s političkim analizama, već kao medij mobilizacije naroda i slavljenja režima – spoj ratne kronike i nacionalnog manifesta. Njegova glavna funkcija postaje emocionalno oblikovanje čitatelja kao subjekta vjernosti, žrtve i ponosa.

3.2.1.2. HRVATSKO PRAVO BROJ 6., 1914.

Šesti broj tjednika *Hrvatsko pravo* u cijelosti je posvećen objavi *Ratnog manifesta Njegova Veličanstva Franje Josipa I.*, kojim se službeno opravdava početak ratnih operacija protiv Srbije. Manifest, objavljen 28. srpnja 1914. iz Bad Ischla, sadržajno i retorički predstavlja krunski čin političke mobilizacije stanovništva unutar Austro-Ugarske Monarhije. Objavljivanjem ovog manifesta u cijelosti, list zauzima poziciju glasa službene državne politike, a ne više samo pravaške frakcije. Manifest se obraća "Mojim narodima" i strukturiran je kao osobna ispovijed suverena koji, vođen "očinskom ljubavlju", ali i "nužnošću", poziva narode Monarhije na rat. Tekst koristi više razina retorike: emocionalnu, moralnu, pravnu, civilizacijsku i religijsku. Takva višeslojna retorika ima funkciju totalne mobilizacije i poziva na identifikaciju čitatelja s carem i njegovom odlukom. Manifest interpretira sukob kao posljedicu: "nezahvalnosti" Srbije unatoč austrijskoj pomoći, "mržnje", "zavjere", "zločinačkog rovarjenja" protiv Monarhije, atentata u Sarajevu kao rezultata šire "spletke" i "provale najgorčnije mržnje". Cilj nije samo najava rata, već i potpuna moralna delegitimizacija Srbije pred vlastitim narodima, uz prikaz carstva kao žrtve i civilizacijske sile. Objavom manifesta, list *Hrvatsko pravo* istupa iz lokalno-pravaške perspektive i prihvaća državotvornu propagandnu funkciju. Odsutnost dodatnih uvodnika ili komentara implicira da list manifest preuzima kao apsolutnu istinu i prenosi ga ne samo kao informaciju, nego i kao politički zavjet. Stoga se list pretvara u posrednika političke vjernosti, osiguravajući da čitatelj – osobito pripadnik nižih slojeva ili ruralne populacije, kojoj se nude povoljne pretplate – percipira rat kao obrambeni čin i moralnu nužnost. Broj 6 lista *Hrvatsko pravo* označava ključnu točku preobrazbe lokalnih medija u nositelje imperijalnog diskursa.

Fotografija 5. Naslovnica tjednika *Hrvatsko pravo*, br. 6., 1914.

Fotografija 6. Naslovnica tjednika Hrvatsko pravo, br. 7., 1914.

3.2.1.3. HRVATSKO PRVO, 1914.

Uvodni članak pod naslovom *Naši hrvatski junaci* karakterizira retorički izrazito emocionalan i patetičan stil, kojim se mobilizacija vojnika iz Varaždina prikazuje kao uzvišen čin. Odlazak na bojište interpretira se kao svetinja, dodatno legitimirana svećeničkim blagoslovom i motivirana idejom "svetog boja za ime i pravo roda svog", čime se ratna participacija nacionalno i duhovno uzdiže u simbolički prostor kolektivne žrtve i identitetske afirmacije. List se eksplicitno pozicionira u zapadnoeuropski kulturni i politički kontekst, suprotstavljajući ga istočnoj, slavenskoj (pravoslavnoj) prijetnji. Stil je izrazito svečan, ispunjen patosom, s čestim aluzijama na vjeru, narod, čast i povijest. List postaje medij ratne mobilizacije, političkog legitimiranja i konstrukcije nacionalnog identiteta u opreci prema stvarnom i simboličkom neprijatelju. Broj 7. lista *Hrvatsko pravo* prikazuje jasno zaokružen narativ ratne mobilizacije, u kojem se vlastiti identitet brani kroz vojnu žrtvu, povijesnu vjernost Monarhiji i odbacivanje hegemonističke vizije neprijatelja. List kombinira

emocionalnu mobilizaciju (kroz poeziju i metaforu) s geopolitičkom analizom (ratna diplomacija i izvještaji), čime dokazuje svoju dvoznačnu funkciju – lokalni tjednik, ali i instrument carske politike.

3.2.1.4. HRVATSKO PRAVO BROJ 8., 1914.

U uvodnoj rubrici pod naslovom *Ratne novosti* list prenosi izvještaje o djelima "junačke cijele naše vojske", s naglaskom na individualne podvige podčasnika i dobrovoljaca koji prelaze Dunav i sabotiraju srpske položaje. Jezik je ekspresivan, prepun ratničkih tropa i glorifikacije: "obori četiri neprijatelja", "prispije do čamca", "uz oduševljeni doček drugova".

Ovi opisi konstruiraju idealtipski lik hrabrog vojnika, čime list aktivno doprinosi moralnoj mobilizaciji čitateljstva. Broj obiluje vijestima o njemačkim vojnim uspjesima. Ovaj broj donosi bogato izvještavanje s ruskog i srpskog bojišta. Broj 8. lista *Hrvatsko pravo* predstavlja vrhunac ratnog entuzijazma u ranoj fazi sukoba. Kroz izvještaje, priče o junaštvu, slavljenje Njemačke i delegitimizaciju protivnika, list djeluje kao propagandno-informativni instrument, s izraženim elementima moralne i političke edukacije. Ovaj broj odražava kako je lokalni tisak u Varaždinu sudjelovao u oblikovanju transnacionalnog ratnog imaginarija i u mobilizaciji stanovništva kao moralnih i političkih subjekata u ratu.

3.2.2. HRVATSKO PRAVO - SREDINA RATA

3.2.2.1. HRVATSKO PRAVO, BROJ 20., 1916.

Uvodni tekst lista donosi izvještaj ratnog dopisnika s bojišta u Bukovini, u kojem se hrvatske pukovnije prikazuju u afirmativnom svjetlu. Njihova uloga u obrani austrougarske granice od ruskih napada interpretira se kroz diskurs glorifikacije, pri čemu se ističe njihova hrabrost, lojalnost Monarhiji i vojna učinkovitost. Takva retorička konstrukcija doprinosi oblikovanju pozitivne slike hrvatskih vojnika u javnom prostoru te služi kao sredstvo mobilizacije i legitimizacije ratnih napora. Posebno se ističe: junaštvo, masovne žrtve, kulminacija moralne i fizičke izdržljivosti, simbolika upotrebe fokoša (domaćeg oružja), kao topos narodnog otpora i folklornog heroizma. Ratni narativ je prožet moralnom veličinom poraza, pri čemu smrt ne znači gubitak, nego posvetu vjernosti. Time list oblikuje mučeničku verziju nacionalnog identiteta Hrvata u imperijalnom okviru. Nadalje, broj 20. odražava visoku razinu ratnog profesionalizma u izvještavanju: opisuju se stanje na ruskom, talijanskom, balkanskom, zapadnom i turskom frontu. Ovo višestrano izvještava-

nje potvrđuje da list u sredini rata više ne služi isključivo za ideološko oblikovanje javnosti, već i za ratno-obavijesnu funkciju: informira čitatelje o razvoju situacije u kontekstu globalnog sukoba, ali uz stalnu vrijednosnu hijerarhiju pobjeda. U 20. broju, list *Hrvatsko pravo* više nije samo glas propagande ili lokalne politike. On postaje: kroničar ratnih žrtava, posebno hrvatskih pukovnija, instrument nacionalnog ponosa i stradanja, sinteza vojne izvještenosti i političke orijentacije. Sadržaj spaja ratnu mobilizaciju s nacionalnim identitetom, prikazujući Hrvate kao srce Monarhije – vjerne, hrabre, izdržljive i žrtvene. Ta naracija u sredini rata svjedoči o novinarskoj prilagodbi – od slavljenja početka sukoba prema normalizaciji smrti i bojišnog izvještaja, uz istovremeno održavanje ideološke jasnoće.

3.2.2.2. HRVATSKO PRAVO, BROJ 21., 1916.

Uvodni tekst lista donosi trijumfalno intoniranu naraciju o austrougarskoj ofenzivi na talijanskom bojištu, pri čemu se naglasak stavlja na vojna postignuća poput prodora u južni Tirol, zapljenu 25 topova i zarobljavanja približno 4000 talijanskih vojnika. Posebno se ističe prikaz neorganiziranosti talijanskog topništva, koje navodno djeluje kontraproduktivno, gađajući vlastite položaje. Takva retorička strategija doprinosi konstrukciji pobjedničkog narativa i služi kao sredstvo afirmacije vojne nadmoći Austro-Ugarske u javnom diskursu. Organizacija ratnih vijesti pretvara list u kvazi-strateški bilten s funkcijom informiranja, ali i oblikovanja percepcije o stabilnosti i uspjehu Centralnih sila. Vrhunac političkog dijela broja čini komentar iz glavnog pravaškog lista *Hrvatska*, koji izjavljuje: "*Hrvatski narod teži za svojom narodnom samostalnošću, ali u okviru monarhije Habsburga...*". Ova formulacija predstavlja izričitu poziciju političkog lojalizma. Broj 21 lista *Hrvatsko pravo* iz 1916. pokazuje: zrelost izvještajnog novinarstva u ratu, političku artikulaciju hrvatskih nacionalnih interesa unutar Monarhije, ratno samopouzdanje potkrijepljeno pobjedama, osobito na talijanskom frontu i konsolidaciju pravaške pozicije: "samostalnost unutar Habsburške krune", kao središnji motiv političkog programa. Stoga, list više nije tek promotivni bilten ratne volje, već kombinacija medija pobjedničke retorike, političkog programa i strateške interpretacije događaja – glasnogovornik srednjega sloja hrvatske političke klase u okrilju raspadajuće Monarhije.

3.2.2.3. HRVATSKO PRAVO, BROJ 22., 1916.

Prva polovica broja posvećena je stotoj godišnjici rođenja Ivana Kukuljevića Sakcinskog, kojeg se slavi kao pionira hrvatskog jezika u Saboru, autora prve hrvatske drame (*Juran i Sofija*), povjesničara i kulturnog djelatnika (autor *Jura Regni*

Croatiae) te simboličkog oca hrvatske političke i kulturne emancipacije. Ova retro-spektivna naracija funkcionira kao retoričko sidro nacionalnog identiteta u ratnom kontekstu: dok se na bojištima odvija kolektivna žrtva, list evocira idejne temelje koji legitimiraju i nadahnjuju nacionalnu borbu. Njegov citat o jeziku kao "mostu preko opasne vode" evocira koncept jezika kao obrambenog zida nacije. Središnji dio broja posvećen je izvještavanju o velikom probodu austrougarskih snaga na talijanskom bojištu: vojska pod vodstvom prestolonasljednika Karla probija talijanske linije i ulazi u Italiju, zarobljeno je 30 000 ljudi, 500 časnika, 188 topova, uključujući 30 teških mužara. Također, neprijateljske pozicije napuštene su u bijegu, a zaplijenjen je "silan ratni plijen". Prikaz uspjeha koristi terminologiju potpune vojne dominacije, a sam čin ofenzive prezentira se kao geopolitička pravda – osveta za talijansku izdaju 1915. godine i mogućnost povratka Austrije u nekadašnje krajeve (do Venecije). Uspjesi Saveznika prikazani su kao *uvjerljivi*, dok se jedini francuski napredak kod Maase minimalizira. Naglasak je na: brojnosti zarobljenika (preko 750), zapljeni vojne opreme (30 topova, 34 strojnice), simboličkoj snazi kontrole nad visovima 304 i Mort Homme. Takvo selektivno izvještavanje jača dojam neprekidnog uspjeha Centralnih sila i smiruje moralnu nesigurnost stanovništva. Na istočnom bojištu i dalje vlada stanka – uz kritiku "ogromne potrošnje municije" s ruske strane. Na turskom ratištu istaknuta je uspješna obrana kod Bitlisa, čime se sugerira da je Monarhija s Osmanlijama sposobna braniti "istočne pragove Europe". Iako posredno, broj ponovno artikulira hrvatsku političku poziciju kao "samostalnost u okviru Habsburške monarhije, u ravnopravnosti s ostalim narodima" – što predstavlja ponavljanje narativa iz prethodnog broja. Ova formula spaja ratnu lojalnost i politički program pravaštva, nudeći stabilnost kroz lojalnost, ali i poticaj za unutarnje nacionalno priznanje. Broj 22. lista Hrvatsko pravo iz svibnja 1916. predstavlja sintezu militarne pobjedonosne retorike i kulturno-povijesnog pamćenja. Brojevi 20. – 22. lista *Hrvatsko pravo* demonstriraju transformaciju lokalnog pravaškog glasila u snažan ratno-politički medij. List istodobno odražava vojnu euforiju, ideološku disciplinu i političku svijest. Kroz nacionalne simbole, mitologizaciju fronta i artikulaciju unutarnje ravnopravnosti, Hrvatsko pravo stvara kompleksnu sliku hrvatske participacije u svjetskom ratu.

3.2.3. HRVATSKO PRAVO KRAJ RATA

Broj 23. *Hrvatskog prava* od 1918. ne postoji u digitaliziranom obliku, te su zbog toga analizirani brojevi 24. i 25.

3.2.3.1. HRVATSKO PRAVO, BROJ 22., 1918.

Usprkos sve očitijoj slabosti Austro-Ugarske Monarhije, list i dalje ustrajava u propagandnoj glorifikaciji vojne moći. Njemačka ofenziva kod Soissons i Reimsa opisuje se kao "značajna pobjeda" i proboj od 40 km širine, pri čemu je osvojeno više položaja (Chemin des Dames, Pinon, Crny, Mont Hiver). Izvještava se da je zarobljeno više od 30 000 vojnika, zauzeto "mnogobrojno naoružanje", a bombardiranje Pariza njemačkim dalekometnim topovima prikazuje se kao nastavak odlučnosti Centralnih sila. Iako su ti izvještaji vjerojatno preuveličani, njihov cilj nije informacija već očuvanje morala i vjere u pobjedu. Opis susreta hrvatskih vojnika s kraljevskim parom u Budimpešti koristi se kao simboličan prikaz odanosti monarhiji ("živi poklici"), kulturne i vojne pripadnosti Hrvata Monarhiji te nastavka ideje da je hrvatska vojna čast i dalje netaknuta, unatoč vojnoj i političkoj krizi. U domaćim političkim izvještajima dominira krajnje negativna slika hrvatskog Sabora. List koristi ovu retoriku kako bi izrazio političko razočaranje, ali i opravdao političke poruke izvan dotadašnjeg sustava, implicitno podržavajući autoritativniji i centraliziraniji oblik vođenja hrvatskih poslova. Pojavljuje se snažan ideološki obračun sa "slavosrbima", koji žele onemogućiti izlazak pravaškog lista Hrvatska. Uz to, iznesene su tvrdnje da je "tiskara otkazala daljnji rad pod pritiskom", pa je pravaška stranka kupila vlastitu tiskaru kako bi nastavila rad bez cenzure.

Fotografija 7. Naslovnica tjednika *Hrvatsko pravo*, br. 24., od 1918.

Fotografija 8. Naslovnica tjednika *Hrvatsko pravo*, br. 25., od 1918.

Broj 22. lista *Hrvatsko pravo* iz lipnja 1918. godine prikazuje list koji u poznoj fazi rata i dalje afirmira ratni entuzijazam i pokušava održati lojalnost prema kruni, ističući narativ hrvatske vojne časti. Istodobno, list oštro kritizira vlastiti politički sustav (Sabor) i brani pravašku stranku od unutarnjih i "slavosrpskih" neprijatelja. Riječ je o hibridnom narativu ratnog fanatizma, političkog razočaranja i ideološke obrane, koji jasno ukazuje na raspad hegemonije, ali i na traženje novog identitetskog i političkog modela za Hrvate u nadolazećoj postimperijalnoj budućnosti.

3.2.3.2. HRVATSKO PRAVO, BROJ 24., 1918.

Broj je gotovo u cijelosti posvećen objavi pravnih i financijskih detalja vezanih za VIII. ratni zajam Austro-Ugarske. Detalji uključuju poziv na javno potpisivanje državnih obveznica s fiksnom kamatom (5,5 %), uvjete emisije, datume isplate i otkupa, jamstva i banke posrednice (uključujući i institucije u Hrvatskoj i BiH). Posebno se ističe da su obveznice oslobođene svih ugarskih poreza i pristojbi, a

naglašava se pogodnost za upravitelje imovine, skrbnike i štititelje, čime se ciljaju i konzervativniji ulagači. Za razliku od uobičajene mješavine političkih, kulturnih i ratnih sadržaja, ovaj broj je isključivo instrumentaliziran kao medij državne financijske politike. Nema političkih uvodnika, izvještaja s bojišta ni zabavnih sadržaja. Ova transformacija jasno odražava ozbiljnost financijske krize u kojoj se našla Austro-Ugarska, pokušaj države da preko lokalnih glasila mobilizira i posljednje rezerve kapitala građanstva te očekivanje da će čak i pučko čitateljstvo razumjeti i reagirati na ovaj oblik državnog poziva. Takva praksa pretvara novine iz agensa informiranja i identitetskog oblikovanja u posrednika novčanih transakcija između države i podanika. Emitiranje ratnog zajma ne prikazuje se samo kao financijski čin, već i kao patriotski doprinos, potvrda lojalnosti caru i Monarhiji te čin povjerenja u budućnost. Iako se to eksplicitno ne navodi, implicitna je poruka: onaj tko uloži u ratni zajam vjeruje u pobjedu. Time se potiče simbolički čin – građani financijski "glasaju" za nastavak rata i carsku politiku.

Broj 24. lista *Hrvatsko pravo* u potpunosti je podređen funkciji državne ekonomske propagande i mobilizacije domaćeg kapitala. Kroz tehnički i financijski kompleksan sadržaj, list postaje sredstvo javnog legitimiranja imperijalnog financijskog sustava, čime se lokalno novinstvo dodatno podređuje interesima ratne politike. Ovaj broj svjedoči o zadnjoj fazi funkcionalne integracije novina u aparat austro-ugarskog ratnog stroja – gdje je čak i vijest zamijenjena obveznicom.

3.2.3.3. HRVATSKO PRAVO, BROJ 25., 1918.

Najviše prostora u listu zauzima prikaz nove austrougarske ofenzive protiv Italije, pod zapovjedništvom generala Wurma i nadvojvode Josipa. Naglašava se proboj "u treću neprijateljsku liniju", prelazak preko nabujale rijeke Piave, zauzimanje strateških kota i zarobljavanje 30 000 ljudi i 120 topova. Uz to, izražava se ponos zbog "sjajnoga ofenzivnog duha naših četa". Ova hiperbola u ratnim izvještajima kontrastira s realnim vojnim porazima, što otkriva funkciju lista kao instrumenta očuvanja privida kontrole i pobjedničke psihologije u trenutku sve dublje ratne krize. Tekst eksplicitno odbacuje mogućnost rješavanja hrvatskog pitanja unutar nagodbenog okvira iz 1868., tj. dualističke strukture Monarhije. Navodi se: "Hrvatsko kraljevstvo može samo kao samostalna država biti u dobrom susjedstvu i savezu s Ugarskom. Na drugo hrvatski narod od svoje volje neće nikad pristati". Ovo je jasan izraz pravaškog separatizma i anticipacija hrvatske državnosti u trenutku kada je i Beč svjestan da reformirani dualizam više nije održiv. Ponovno se poziva na potpisivanje VIII. ratnog zajma, s eksplicitnim popisima pojedinačnih institucija koje su već uložile. Time se pojačava osjećaj lojalnosti i nameće financijski pritisak lokalnim elitama, dok se čitatelji motiviraju "patriotskim" povratom ka-

mata i olakšicama kod dražbi nakon demobilizacije. Broj 25. lista *Hrvatsko pravo* iz srpnja 1918. nosi obilježja kraja jedne epohe. U njemu se slavi vojni uspjeh koji dolazi prekasno i poziva na ratni zajam koji iscrpljuje posljednje resurse. Istodobno, priznaje se propadanje Sabora i povjerenja u institucije, artikulira jasan politički zahtjev za hrvatskom samostalnošću te iznose potresne slike svakodnevice iz ruralne periferije. List tako ujedinjuje retoriku lojalnosti i narativ o emancipaciji, čime označava prijelaz iz imperijalne Hrvatske u novu – još nedefiniranu – nacionalnu budućnost.

4. REZULTATI ANALIZE

Analiza listova *Hrvatsko pravo* i *Naše pravice* tijekom Prvoga svjetskoga rata pokazala je da je ratna propaganda u Hrvatskoj bila slojevit i dinamičan fenomen, koji se razvijao u skladu s ratnim okolnostima, ali i političko-ideološkim profilom pojedinih glasila. Uočena je jasna evolucija propagandnih obrazaca. U ranim fazama rata (1914.) dominirali su diskursi glorifikacije vojnika, cara i Monarhije te demonizacije neprijatelja, uz prisutnost religijskog leksika koji je rat legitimizirao kao gotovo metafizički čin. Međutim, ti su obrasci ubrzo iščezli, pa od sredine rata sve snažnije dolazi do izražaja lojalizam, kao trajan okvir kojim se nastojala održati odanost caru i političko jedinstvo Monarhije. U završnoj fazi rata (1918.) pojavljuje se pak ekonomska propaganda, s naglaskom na ratne zajmove i financijsku mobilizaciju stanovništva, što jasno pokazuje financijsku iscrpljenost Monarhije i potrebu za novim oblikom podrške. Usporedba dvaju listova pokazuje da nisu svi mediji jednako koristili propagandne registre. *Hrvatsko pravo* funkcioniralo je kao šire propagandno glasilo, fleksibilno i prilagodljivo, koje je kombiniralo glorifikaciju, demonizaciju, religijske elemente te lojalizam, a na kraju i ekonomsku propagandu. Njegov ton bio je snažno usmjeren na emocionalnu i pragmatičnu mobilizaciju javnosti. *Naše pravice*, naprotiv, imale su izrazito dinastičko-politički karakter, gotovo u cijelosti usmjeren na naglašavanje lojalnosti caru i Monarhiji. Nedostajale su im glorifikacija i religijski leksik, a ekonomska propaganda uopće nije bila prisutna. Diskurs *Naših pravica* bio je bliži službenom državnom jeziku i djelovao je više kao instrument političke legitimacije, a manje kao sredstvo emocionalnog poticanja. Ova razlika jasno pokazuje kako su se propagandni obrasci u Hrvatskoj oblikovali prema političkoj ulozi pojedinog glasila. Dok su novine poput *Hrvatskoga prava* bile u funkciji šire društvene mobilizacije i nastojale zahvatiti različite slojeve stanovništva kroz raznovrsne retoričke registre, *Naše pravice* ostale su u okviru političkog instrumenta jedne stranke, naglašavajući lojalizam kao glavni okvir tumačenja rata.

Zaključno, oba lista potvrđuju opću tezu o transformaciji ratne propagande u Monarhiji: od emocionalnog naboja i ideološke homogenizacije u ranoj fazi, preko

političke kohezije u sredini, do financijske mobilizacije u završnici rata. Time se potvrđuje i širi obrazac uočen u europskoj historiografiji,¹⁶ prema kojemu ratni tisak ne odražava samo događaje s bojišnica, nego i mijenjajuće prioritete države i elita u upravljanju društvom. Uloga ovih listova u lokalnom kontekstu Varaždina i sjeverne Hrvatske bila je dvostruka: s jedne strane, oni su bili kanali diseminacije službenih narativa i instrumenti lojalnosti Monarhiji, dok s druge strane, svojim stilskim i sadržajnim razlikama svjedoče o pluralnosti oblika ratne propagande, koja nije bila jednoznačna ni unutar istog prostora. Ova se analiza stoga može smatrati doprinosom razumijevanju lokalnih medijskih praksi unutar globalne dinamike Prvoga svjetskoga rata, ukazujući na važnost diferencijacije izvora i pažljivo mapiranje njihovih propagandnih funkcija.

Tablica 3. Rezultati analize

Šifra	Naziv koda\Brojevi	Naše pravice					Hrvatsko pravo										Ukupno
		30. 7. 1914.	6. 8. 1914.	13. 8. 1914.	1. 8. 1914.	8. 8. 1914.	15. 8. 1914.	13. 5. 1916.	20. 5. 1916.	27. 5. 1916.	1. 7. 1918.	15. 7. 1918.	22. 7. 1918.				
K1	Glorifikacija	0	0	0	1	0	3	1	0	1	0	0	3	9			
K2	Demonizacija	2	0	0	5	1	0	0	0	0	0	0	8				
K3	Lojalizam/dinastija	14	7	1	5	6	1	3	1	1	0	0	47				
K4	Ekonomska propaganda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	20	35				
K5	Religijski leksik	0	0	0	3	2	0	0	0	0	0	0	5				
K6	Cenzura/represija	8	0	0	0	1	0	0	0	0	1	2	15				
K7	Svakodnevnica rata	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	4				
K8	Metanarativi	1	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	3				

5. RASPRAVA

Varaždinsko novinstvo tijekom Prvoga svjetskoga rata predstavlja vrijedno svjedočanstvo lokalnog doživljaja globalne krize. Novine su istovremeno bile oruđe propagande i platforma za artikulaciju lokalnog identiteta.

¹⁶ John HORNE, *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*, Cambridge University Press, 1997.

RQ1: Koje propagandne okvire i retoričke strategije dominiraju u pojedinim fazama rata?

Rezultati pokazuju jasnu dinamiku promjene propagandnih obrazaca tijekom Prvoga svjetskoga rata. U ranoj fazi (1914.) uočavamo prevlast glorifikacije (naglašavanje junaštva i pobjeda) vojnika, cara i Monarhije, demonizacije neprijatelja (osobito Srbije) te povremenog religijskog leksika kao sredstva metafizičkog legitimiranja rata. Ovaj je diskurs usmjeren na emocionalnu mobilizaciju javnosti, osnaživanje ratne euforije i homogenizaciju zajednice protiv "barbarskog" neprijatelja. Od 1915. do 1916. retorika se smiruje. Demonizacija i religijski elementi gotovo nestaju, a u prvi plan dolazi lojalizam prema caru i Monarhiji. Ovaj diskurs, prisutan i u *Hrvatskom pravu* i u *Našim pravicama*, naglašava dinastičku pripadnost i političko jedinstvo. On odgovara fazi "ratnog zamora", kada spektakularne pobjede izostaju, pa se naglasak prebacuje na stabilnost i poslušnost. U završnici rata (1917. – 1918.) retorika ponovno doživljava transformaciju. U *Hrvatskom pravu* dominira ekonomska propaganda, osobito promoviranje ratnih zajmova, dok se paralelno obnavlja i diskurs glorifikacije, vezan za velike ofenzive poput Piave. U *Našim pravicama*, dostupnim u ranijoj fazi, ostaje prevladavajući lojalizam bez većeg širenja u druge registre. To potvrđuje da različita glasila nisu imala istu propagandnu funkciju: dok jedno (*Hrvatsko pravo*) služi kao fleksibilan kanal za različite oblike ratne mobilizacije, drugo (*Naše pravice*) održava uži, dinastički okvir.

RQ2: Kako se mijenja žanrovska struktura (vijesti, uvodnici, proglassi, podlistci, ilustracije)?

Žanrovska analiza pokazuje da se *Hrvatsko pravo* prilagođavalo propagandnim potrebama. U ranoj fazi prevladavaju uvodnici i proglassi puni patosa i evaluativnog jezika, često praćeni službenim izvještajima s bojišta. Kasnije se pojavljuju i ekonomski proglassi (ratni zajmovi), čime se širi žanrovski repertoar prema pragmatičnoj mobilizaciji. U podlistcima i ilustracijama povremeno se nalaze prikazi herojske žrtve i kulturne interpretacije rata, čime se vijesti dopunjuju simboličkim i emocionalnim slojem. *Naše pravice* pokazuju znatno rigidniju strukturu. Dominiraju uvodnici i politički proglassi, često u administrativnom tonu, dok je vizualni i ilustrativni materijal posve zanemaren. Podlistci se koriste ponajviše za kulturne i književne priloge (npr. pjesme, slavjanofilija Jurja Cebocija), ali ti sadržaji nisu integrirani u ratni diskurs. Time list pokazuje manje propagandne fleksibilnosti i zadržava funkciju političko-stranačkog glasila s ograničenim žanrovskim rasponom.

RQ3: U kojoj se mjeri lokalni identitet i "svakodnevica rata" probijaju kroz državnu retoriku?

Analiza potvrđuje da je "svakodnevica rata" u oba lista prisutna tek marginalno i posredno. U *Hrvatskom pravu* nailazimo na vijesti o lokalnim humanitarnim odborima, opskrbi i skrbi za ranjenike i obitelji vojnika. Time se ipak otvara prostor za lokalni identitet, no on je podređen državnoj retorici: ratne potrebe Monarhije ostaju u prvom planu, dok se lokalne inicijative prikazuju kao dio šire lojalnosti caru i državi. U *Našim pravicama* lokalni identitet probija se ponajviše kroz kulturne i književne podlistke, koji tematiziraju slavensku povezanost ili narodne predaje, ali rijetko ulaze u ratni diskurs. To pokazuje jasnu razdjelnicu: politički dio lista posvećen je dinastičkoj lojalnosti, dok se svakodnevica i lokalni kulturni život pojavljuju u paralelnom, odvojenom prostoru.

Na temelju istraživačkih pitanja, može se zaključiti da se dominantni okviri mijenjaju po fazama rata – od glorifikacije i demonizacije (1914.), preko lojalizma (1915. – 1916.), do ekonomske propagande (1918.). Žanrovska struktura je fleksibilnija u *Hrvatskom pravu* (uvodnici, vijesti, proglašaji, podlistci, ilustracije), dok Naše pravice ostaju unutar rigidnog političko-pravnog diskursa. Lokalni identitet i svakodnevica rata probijaju se ograničeno – u *Hrvatskom pravu* kroz humanitarne i civilne vijesti, a u *Našim pravicama* kroz kulturne i književne podlistke, ali uvijek u sjeni državne retorike. Ova tri istraživačka pitanja u sinergiji potvrđuju da su oba lista bila propagandni instrumenti, no s različitim naglascima: *Hrvatsko pravo* djelovalo je kao višeslojno sredstvo mobilizacije (emocionalne, političke i financijske), dok su *Naše pravice* ostale prvenstveno političko-stranačko glasilo, snažno usidreno u diskurs lojalnosti caru i Monarhiji.

6. ZAKLJUČAK

Varaždinske novine u razdoblju Prvoga svjetskoga rata pokazale su kako lokalni tisak može imati višestruku funkciju – ne samo kao pasivni prenositelj događaja, već i kao aktivni sudionik u oblikovanju društveno-političke stvarnosti. Ograničenja slobode tiska, političke prijetnje i tehnički izazovi nisu spriječili raznovrsnost sadržaja ni lokalnu dinamiku novinarstva. Ovi primjeri svjedoče o važnosti lokalnih medija kao povijesnog izvora za razumijevanje složenih transformacija hrvatskog društva tijekom velikih globalnih sukoba.

Analiza varaždinskog tiska u razdoblju Prvoga svjetskoga rata, s posebnim fokusom na listove *Naše pravice* i *Hrvatsko pravo*, otkriva složen i višeslojan medijski pejzaž u kojem lokalne novine prestaju biti puki informacijski medij te preuzimaju aktivnu ulogu u oblikovanju političkog diskursa, ratne mobilizacije i ideološke ori-

jentacije stanovništva. U uvjetima ograničene slobode tiska, intenzivne cenzure i ratne propagande, varaždinske novine djeluju kao produžena ruka imperijalne politike, ali i kao prostor artikulacije lokalnih identiteta, kolektivne memorije i političkih aspiracija. Posebno je značajna transformacija lista Hrvatsko pravo, koji od pravaškog glasila prerasta u propagandni aparat Austro-Ugarske Monarhije, istodobno afirmirajući hrvatsku lojalnost, vojničku čast i političku autonomiju unutar habsburškog okvira. U kasnijoj fazi rata, list sve češće tematizira unutarnje političke napetosti, gospodarsku krizu i zahtjeve za redefiniranjem hrvatske državnosti, čime anticipira raspad Monarhije i artikulira politički prijelaz prema modernom nacionalnom diskursu. Analizirani novinski korpus potvrđuje da je lokalni tisak, i u okolnostima ekstremne političke kontrole, sposoban generirati kompleksnu komunikacijsku dinamiku – simultano propagandnu, informativnu, edukativnu i kulturnu. Takvi izvori danas predstavljaju vrijedan historiografski materijal za razumijevanje političke mobilizacije, društvenih lomova i procesa nacionalne artikulacije u turbulentnim povijesnim okolnostima.

7. IZVORI I LITERATURA

- 1/ Robert D. BENFORD, & David A. SNOW, "Framing processes and social movements: An overview and assessment." *Annual Review of Sociology*, 26(1), 2000., 611–639. <<https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>>
- 2/ Mark CORNWALL, *The undermining of Austria-Hungary: The battle for hearts and minds*. Macmillan, 2000.
- 3/ Mark CORNWALL, *Propaganda and the home front in the Austro-Hungarian Empire during the First World War*. In T. Paddock (Ed.), *World War I and propaganda* (pp. 147–167). Brill., 2019.
- 4/ Stjepan DAMJANOVIĆ, Vladimir HUZJAN, (ur.), *Varaždin i sjeverozapadna Hrvatska u Velikom ratu (1914.-1918.)*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa s međunarodnim sudjelovanjem održanim u Varaždinu 3. i 4. srpnja 2014. godine / Damjanović, Stjepan ; Huzjan, Vladimir (ur.). Zagreb : Varaždin: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti (HAZU), 2014.
- 5/ Barbara ĐURASOVIĆ, *Cenzura u dubrovačkim političkim novinama (1891. – 1918.)*, Sveučilište u Dubrovniku, Dubrovnik, 2024.
- 6/ Robert M. ENTMAN, "Framing: *Toward clarification of a fractured paradigm*", *Journal of Communication*, 43(4), 1993., 51–58. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x>
- 7/ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska 1918-2008.*, Zagreb, Novi Liber, 2008.
- 8/ Ivo GOLDSTEIN, *Hrvatska povijest*, Novi Liber, 2008.

- 9/ Maureen HEALY, *Vienna and the fall of the Habsburg Empire: Total war and everyday life in World War I*. Cambridge University Press, 2004.
- 10/ John HORNE, *State, Society and Mobilization in Europe during the First World War*. Cambridge University Press., 1997.
- 11/ Josip HORVAT, *Povijest novinarstva Hrvatske* (2nd ed.), 2003. Golden Marketing. (Original work published 1962)
- 12/ Mirjana JURIC, (2009). *Zagreb u Prvome svjetskom ratu: povijesne novine kao izvor za istraživanje socijalne povijesti*, Libellarium, II,2 (2009): 121–144. URL: <https://hrcak.srce.hr/file/100184>
- 13/ Klaus KRIPPENDORFF, *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). SAGE Publications, 2018.
- 14/ Kimberly A. NEUENDORF, *The content analysis guidebook* (2nd ed.). SAGE Publications, 2017.
- 15/ Božidar NOVAK, *Hrvatsko novinarstvo u 20. stoljeću*. Golden Marketing, 2005.
- 16/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1914. br. 6., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1914&broj=000006&E=)
- 17/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1914. br. 7., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1914&broj=000007&E=)
- 18/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1914. br. 8., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1914&broj=000008&E=)
- 19/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1916. br. 20., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1916&broj=000020&E=)
- 20/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1916. br. 21., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1916&broj=000021&E=)
- 21/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1916. br. 22., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1916&broj=000022&E=)
- 22/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1918. br. 22., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1918&broj=000022&E=)
- 23/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1918. br. 24., URL: <"[>](https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1918&broj=000024&E=)

- 24/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Hrvatsko pravo, 1918. br. 25., URL: <"https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=40&godina=1918&broj=000025&E=">,
- 25/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Naše pravice, 1914. br. 31., URL: <"https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=38&godina=1914&broj=000031&E=">,
- 26/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Naše pravice, 1914. br. 32., URL: <"https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=38&godina=1914&broj=000032&E=">,
- 27/ Novinstvo Varaždina 1848. – 1997., Naše pravice, 1914. br. 33., URL: <"https://library.foi.hr/dbook/novine.php?B=1&C=38&godina=1914&broj=000033&E=">
- 28/ Vesna VLAŠIĆ, *Prvi svjetski rat kroz novinske članke Glasnika županije požeške. Scrinia Slavonica*, 15(1), 237–262., 2015.
- 29/ David WELCH, *Propaganda, Power and Persuasion: From World War I to WikiLeaks*. I. B. Tauris, 2014.
- 30/ Veronika ZAVRŠKI, "1914. godina u Osijeku u novinama *Narodna/Hrvatska obrana i Slavonische Presse*". U M. Grgić (ur.), *Europski realiteti – Moć* (str. 481–492), 2023., Filozofski fakultet Osijek. <https://doi.org/10.59014/XBLZ1208>

SUMMARY

VARAŽDIN JOURNALISM AND THE FIRST WORLD WAR: THE LOCAL PRESS AS A TOOL OF PROPAGANDA AND POLITICAL STRUGGLE (1914 – 1918)

This paper analyzes the role of Varaždin newspapers in the context of World War I, drawing on the corpus of local press from the period 1914–1918. Special focus is placed on the newspapers *Naše pravice* and *Hrvatsko pravo*, analyzing their propaganda function, editorial policy, content structure, and the way they shaped public opinion in wartime circumstances. The paper shows how newspapers were simultaneously a channel of information, a means of ideological mobilization, and a platform for expressing local political views. Newspapers functioned as a tool for mobilizing public opinion in conditions of censorship, paper shortages, and political pressure. Variations in content indicate the transformation of political power and social priorities of the local community within the broader Habsburg context.

Key Words: Varaždin; World War I; newspapers; propaganda; censorship.